

Odoroloģiskās ekspertīzes rezultātu izmantošanas problēmas Latvijas kriminālprocesā

Mg. iur. Egons Rusanovs

zvērināts advokāts (Zvērinātu advokātu birojs «Rusanovs & Partneri»)

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktors

Šis ir noslēdzošais raksts triju rakstu sērijā par odoroloģiskās ekspertīzes rezultātu izmantošanas problēmām Latvijas kriminālprocesā.

[1] Ievads

2009.gada pavasarī interneta resursos uz īsu brīdi parādījās visnotaļ kuriozs intervijas fragments (kas, spriežot pēc aplūkošanas skaita, tajā brīdī arī bija ieguvis visnotaļ lielu popularitāti) ar kādu Krievijas [toreiz vēl] milicijas ģenerāli. Saistībā ar kādu skaļu rezonansi ieguvušu slepkavības lietu viena no Krievijas reģionu vietējā televīzijā viņš pateica apmēram sekojošo: «*šī lieta mums ir ļoti principiāla, un tāpēc es varu sabiedrībai apsolīt, ka šoreiz tiks notverts un notiesāts «īstais» vainīgais*». Kā saka, pēc psihoanalīzes vecmeistara un klasiķa Freida, augstā rango milicijas amatpersonas zemapziņas dzīles atklāja visiem to, ko pati patiesībā tajā brīdī domāja (vai pareizāk sakot – zināja), proti, ka reizēm skaļās lietās, lai nomierinātu sabiedrību un vēl augstāk stāvošāku priekšniecību, tiek praktizēts vecu vecais «tēvu paņēmiens» – «piekārt («piešūt») epizodi» personai, kurai, kā saka, pakal neviens neraudās. Taču šoreiz kaut kādos jūtu uzplūdus augstais priekšnieks bija nolēmis būt «principiāls» un notvert īsto vaininieku. Drīz pēc tam šī intervija no tīmekļa pazuda...

Šādu metožu pielietošana postpadomju tiesību telpā diemžēl nav retums. 2012.gadā Ukrainā notvertais sērijveida slepkava-maniaks Sergejs Tkačs bija atzinies daudzskaitlīgos noziegumos, par kuru izdarīšanu jau iepriekš bija notiesāti daudzi citi nevainīgi cilvēki¹. Šajos gadījumos pierādījumi ar spīdzināšanas palīdzību bija vai nu «izsisti» vai arī safabricēti citādi.

Latvijā skaļākais precedents gan bijis vēl padomju laikos – «maniaka» Staņislava Rogaļova lietā tā dēvētajā «Aizkraukles epizodē» (Marutas Začas slepkavība 1981.gada 27.augustā) pie

¹ За чужие преступления сидели невинные – громкие разоблачения на Украине.
Pieejams: <http://www.1tv.ru/news/crime/202425> [skatīts 15.08.2014.]

kriminālatbildības ne tikai tika sauktas un notiesātas nevainīgas personas. Vienai no tām tika piespriests nāves sods, kas tikai laimīgas sagādīšanās dēļ (S. Rogaļova «savlaicīgās» atzīšanās dēļ) netika izpildīts²...

Tamlīdzīgi gadījumi ļauj izdarīt pašsaprotamu secinājumu – demokrātiskā un tiesiskā valstī tiesību piemērošanas praksei ir jābūt tādai, kas ne tikai pilnībā izslēdz pierādījumu falsifikācijas īstenošanu jebkādā no tās veidiem, bet arī padara par pierādīšanā nepieļaujamām un neizmantojamām pat tādas ziņas par faktiem, kuru iegūšanas procesā nav izslēdzama to tīša vai netīša sagrozīšana. Protams, ka nepietiek to vienīgi apgalvot. Jābūt arī sasniegtam zināmam saprātīgu šaubu sliekšnim, vai arī šādas saprātīgas šaubas nav izslēdzamas. Šādos – saprātīgu šaubu gadījumos – pieteikumam «par pierādījumu viltojumam» obligāti būtu jāseko tieši valsts apsūdzības pienākumam pierādīt pretējo, proti, ka pierādījumi ir iegūti likumīgi³.

Nevar būt pat strīda par to, ka jābūt izslēgtām jebkādas manipulācijas iespējām ar jebkuras ekspertīzes rezultātiem. Turklāt šai izslēdzamībai ir jābūt reāli pārbaudāmai. Minētais attiecas arī uz odoroloģisko izpēti. Diemžēl realitātē odoroloģiskās ekspertīzes procedūra Latvijā nav ne tuvu pieminētajai «jābūtībai»...

[2] Smaržu pēdu saglabāšanās iespējamības izvērtēšana

Pašsaprotami, ka cilvēks pats ar savu ožu notikuma vietā nevar konstatēt citas personas atstātās smaržu pēdas, proti, šādas pēdas vienmēr ir apslēptas jeb latentas. Līdz ar to smaržu pēdu izņemšanas procesam ikreiz būtu jāsaucas ar notikušā loģisku rekonstrukciju^{4,5} – gan izvērtējot notikuma vietu vizuāli, gan arī aptaujājot notikušā aculieciniekus. Procesa virzītājam un ekspertam, kurš strādā notikuma vietā, ir jāmēģina saprast, kurās vietās noziedznieka saskarsme ar kādu objektu vai virsmu varētu būt bijusi tik pietiekoši intensīva un ilgstoša, lai tur patiešām arī varētu atrasties identifikācijai derīgas smaržas pēdas. Gadījumos, kad objektīvi trūkst pilnvērtīgas informācijas nozieguma retrospektīvai analīzei, ir arī bezjēdzīgi «meklēt adatu siena kaudzē», vēlāk pretendējot gluži vai uz «snaipera» precizitāti «pareizā» iespējamo smaržu pēdu atrašanās vietu uzminēšanā.

² Grūtups A. Maniaks. Par Staņislava Rogaļova apsūdzību seksuālos noziegumos un slepkavībās. Rīga: Apgāds «ATĒNA», 2010, 175.–194. lpp.

³ Sal. ECT 2008. gada 5. februāra spriedums lietā Nr. 74420/01, Ramanauskas v. Lithuania, 60. §, 70. §. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-84935#%22itemid%22\[%22001-84935%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-84935#%22itemid%22[%22001-84935%22]}) [skatīts 21.08.2014.]

⁴ Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика. Учебник. Москва: ИНФРА-М, 2005, с. 132.

⁵ Grieznieis P. Praktiskā kriminālistika. Izmeklēšanas darbības fiksācija, pēdu un lietisko pierādījumu savākšana un izpēte. Otrā grāmata. Rīga: SIA «Petrovskis un Ko», 2009, 351. lpp.

«Atrast neatrodamo» iespējams arī nepienācīgi izvērtējot apkārtējās vides apstākļus. Ir jāņem vērā, ka smaržu pēdas ir ļoti nestabilas, tās ātri vien izklīst un pazūd^{6,7}, tāpēc identifikācijai derīgo smaržu pēdu atrašanās iespējamība lielā mērā ir atkarīga no tā, cik labvēlīgi ir apstākļi smaržu pēdu saglabāšanai. Tā, piemēram, augsta gaisa temperatūra, zems mitruma līmenis, gaisa masu pārvietošanās (vējš, caurvējš) veicina smaržu vielu ātru izklīdēšanos⁸. Lietū smaržu pēdas var izzust vienā acumirkli⁹. Blīvas ar sauli uzsildītas asfalta virsmas praktiski nesaglabā cilvēka smaržu pēdas¹⁰. Tāpat praktiski netiek atklātas smaržas pēdas uz objektiem, kas pakļauti pūšanai, augstas temperatūras iedarbībai, ir pārklāti ar pelējumu¹¹.

Ne mazāk svarīgs apstākļis kvalitatīvas smaržas pēdas izveidošanai ir cilvēka ķermeņa kontakta laiks ar objektu vai virsmu. Praktiski netiek atklātas smaržu pēdas, piemēram, uz jauniem apaviem, kas valkāti ne ilgāk par 3 dienām, kā arī uz priekšmetiem, kuri bijuši īslaicīgā kontaktā (apgāzts krēsls, atvērtas skapja durvis, pārvietots krēsls) ar cilvēka ķermeņi¹². Turklāt, jo īslaicīgāks ir bijis kontakts, jo ātrāk smaržu pēda izzudīs. Tā, vismaz minūtes ilgš kontakts ar cilvēka ķermeni saglabā personas smaržu tikai no vienas līdz divām stundām¹³.

No minētā nepārprotami izriet, ka kvalitatīvas un identifikācijai derīgas smaržu pēdas izņemšana ir vienīgi tad iespējama, ja:

1. cilvēka ķermeņa kontakta laiks ar objektu vai virsmu ir bijis pietiekoši ilgstošs, un vienlaicīgi smaržu pēdas izņemšana pēc šāda kontakta ir notikusi tādā laika periodā, kura vidējais ilgums ir guvis zinātnisku (objektīvu, empīrisku, kriminālistisku) apstiprinājumu;
2. nepastāv tādi apkārtējās vides apstākļi, kas būtiski negatīvi ietekmē smaržu pēdu saglabāšanos vai pat tās iznīcina.

Turklāt ir jānovērš situācija, kad iespējamās smaržu pēdu atrašanās vietās izveidojas tā sauktais «smaržu kokteilis». Tas izveidojas tad, kad notikuma vietā atrodas neskaitāmas neidentificētas personas, kuras pie tam uzturas iespējamās smaržu pēdu atrašanās vietās krietni ilgāk, nekā pats

⁶ Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика. Учебник. Москва: ИНФРА-М, 2005, с. 130.

⁷ Криминалистика. Учебное пособие. Под редакцией А.В. Дулова. Минск: ИП «Экоперспектива», 1998, с. 161.

⁸ Криминалистика: Учебник. Отв. ред. Н.П. Яблоков. Москва: Юристъ, 2000, с. 243.

⁹ Grieznis P. Praktiskā kriminālistika. Rīga: Likuma vārdā, 2000, 111. lpp.

¹⁰ Старовойтов В.И., Сулимов К.Т., Гриценко В.В. Запаховые следы участников происшествия: обнаружение, сбор, организация исследования. Методические рекомендации МВД РФ. Москва: Экспертно-криминалистический центр, 1993.

¹¹ Vielas kā noziedzīga nodarījuma pēdas. Autoru kolektīvs profesora J. Konvalova vadībā. Rīga: SIA «Petrovskis un Ko», 2007, 183. lpp.

¹² Turpat. 183. lpp.

¹³ Konvalovs J., Kļaviņa Z. Kriminālistiskā odoroloģija (cilvēka smaržu pēdas). Rīga: SIA «Petrovskis un Ko», 2003, 55. lpp.

noziedznieks, līdz ar to atstājot pat daudz intensīvākas smaržu pēdas. Loģiski, ka no šāda «smaržu kokteiļa» izņemtās «smaržu pēdas» kvalitatīva un objektīva identifikācija ir vismaz apšaubāma. Šāda atziņa pausta arī pašas odoroloģiskās identifikācijas metodes Nr.KP–M–11–2007 galvenajā avotā: *«diemžēl atrisināt pilnīgi visu pēdu saglabāšanas problēmu notikuma vietā šodien ir ļoti grūti, īpaši smagu noziegumu gadījumos, kad notikuma vietā ierodas daudz tiesībsargājošo iestāžu dažāda ranga darbinieku, kuri nepiedalās apskatē un pilnīgi ignorē pat iespējamās kautrīgos izziņas izdarītāja (saskaņā ar spēkā esošo Kriminālprocesa likumu – procesa virzītāja – autora piebilde) un speciālista kriminālista mēģinājumus ierobežot to piekļūšanu notikuma vietai. Tā rezultāts – pilnīga noziegumu izdarītājušās personas smaržu un arī citu pēdu meklēšanas nelietderība»¹⁴.*

Lieki teikt, ka viss minētais ir jāņem vērā procesa virzītājam un ekspertam, kuri strādā notikuma vietā. Viņiem vispirms jābūt pašiem skaidrs, vai konkrētajā situācijā vispār kaut teorētiski ir iespējams izņemt vēlākai identifikācijai derīgas pēdas. Sprotams, ka uz jautājumu, vai izņemtā pēda vispār ir derīga identifikācijai, vēl pirms izpētes veikšanas būtu jāatbild arī ekspertiem, kuriem uzdots veikt konkrēto odoroloģisko izpēti. Pretējā gadījumā, līdzīgi kā M.B. lietā (sk. arī iepriekšējos rakstus), var nonākt pie visai absurdas situācijas, kad, vienlaicīgi pastāvot objektīviem apstākļiem, kuri jau sākotnēji izslēdz pat teorētisku iespējamību izņemt reālai identifikācijai derīgas pēdas, tādas tomēr tiek izņemtas un arī pētītas (proti, suņi-biodetektoru norāda uz pārbaudāmās personas smaržas klātesamību tieši šādā no notikuma vietas izņemtā «smaržas pēdā», kuru nemaz nevarēja «saost»).

[3] Izņemto smaržu pēdu pienācīgas iesaiņošanas un glabāšanas atbilstība kriminālistiskām un kriminālprocesuālām prasībām

Taču pat tad, ja tiek izņemta «reāla» un sākotnēji identifikācijai derīga smaržas pēda, praksē ir vienkārši katastrofāla situācija ar izņemto smaržu pēdu iesaiņošanas un glabāšanas kriminālistisko prasību ievērošanu (precīzāk – neievērošanu), kas vēl papildu var iedragāt jau tā neviennozīmīgi vērtētās odoroloģiskās izpētes ticamību.

Jau vairākkārt citētajā odoroloģiskās identifikācijas metodes Nr.KP–M–11–2007 galvenajā avotā ir precīzi norādītas izņemto smaržu pēdu iesaiņošanas prasības: *«kontainers tiek hermētiski aizvērts ar vāciņu, kurš tiek piespiests ar metālisku aizvākotāju vai cieši aizgriezts. Uz tīlpnes ar adsorbentu uzlīmē uzlīmi (ar līmlentes palīdzību), uz kuras jānorāda: kad, kur, no kāda konkrēta objekta – smaržas nesēja – un kādas tā daļas, pēdu nesēja materiāls, adsorbcijas laiks, ar kāda adsorbenta palīdzību, kurš no dalībniekiem izņēma smaržas pēdu, kā arī personas, kura veica pēdu izņemšanu (notikuma vietas apskati), paraksts. Kontainers (tīlpne) ar tajā ievietoto adsorbentu tiek numurēts (numuru liek uz*

¹⁴ Konovalovs J., Kļaviņa Z. Kriminālistiskā odoroloģija (cilvēka smaržu pēdas). Rīga: SIA «Petrovskis un Ko», 2003, 66.lpp.

uzlīmes un pašas tilpnes ar stiklogrāfu), un tas tiek fiksēts notikuma vietas apskates protokolā. Ņemot vērā to, ka vēlāk tiks veikta odoroloģiskā ekspertīze, konteineru ar tajā esošo notikuma vietā izņemto adsorbentu, nepieciešams iesaiņot saskaņā ar kriminālistikā rekomendējamiem, iesaiņošanas noteikumiem, kuri attiecas arī uz citām pēdām un kas izslēdz jebkādas šaubas par šo pēdu autentiskumu. Pēc tam konteiners jānovieto polietilēna maisiņā, kuru aizsien ar auklu tā, lai to nevarētu brīvi noņemt. Virves galus novieto uz odoroloģiskajā komplektā esošās kartona etiķetes, pielīmē pie tās ar virsū uzliktu kvadrātveida fīras lapas gabalu, kuras stūros jāuzliek izziņas izdarītāja (saskaņā ar spēkā esošo Kriminālprocesa likumu – procesa virzītāja – autora piebilde) (prokurora) zīmogi tā, lai nospiedumi daļēji atrastos uz etiķetes un daļēji – uz uzlīmes. Etiķetes uzlīmē tiek atspoguļotas iepriekš norādītās ziņas, to paraksta personas, kas veica smaržu pēdu izņemšanu un iesaiņojuma noformēšanu, kā arī personas, kas veica šo izmeklēšanas darbību. Norādīto procesuālo un tehnisko prasību ievērošana nodrošina tālākā pētījuma ticamību un izslēdz jebkuru iespēju apšaubīt smaržu pēdu izcelsmes faktu»¹⁵.

Pašsaprotami un loģiski, ka nekādas manipulācijas ar pieminētā veidā iesaiņoto konteineri līdz odoroloģiskās ekspertīzes uzsākšanai nav pieļaujamas. Saskaņā ar pašu metodi izpētes gaita no sākuma līdz beigām tiek fiksēta arī videoierakstā¹⁶. Tādējādi būtu vienīgi loģiski, ja šādā ierakstā tiktu fiksētas jebkuras darbības ekspertīzes gaitā gan ar notikuma vietā izņemtajām smaržu pēdām, gan arī ar salīdzinošiem paraugiem. Proti, jābūt fiksētām un pārbaudāmām visām tām darbībām, kas saistītas ar apzīmogoto konteineru atvēršanu un aizvēršanu, tos katru reizi no jauna aizzīmogojot.

Domājams, ka šeit nav pieļaujamas nekādas vaļības pieminēto prasību interpretācijā. Taču praksē notiekošais diemžēl neizslēdz visdažādāko manipulāciju iespējas ar izpētes materiālu.

Arī ekspertīzes objektu glabāšanai (ārpus ekspertīzes laika) jānotiek tā, lai būtu izslēgta jebkādu neatļautu manipulāciju iespēja.

Diemžēl arī šeit pastāv problēmas, lai gan metodes avotā nepārprotami norādīts, ka «telpām, kurās atrodas odorotēka, jābūt pietiekami lielām, ar speciāli iekārtotiem plauktiem vai skapjiem smaržu paraugu glabāšanai, ar patstāvīgu, glabāšanai pieļaujamu gaisa mitrumu un temperatūru, jāatbilst apstākļiem, kuri izslēdz kaitīgu faktoru ietekmi uz objektiem (piemēram, saules staru, ķīmisku vielu u.tml.). Pēc iespējas jāierobežo nepiederošu personu iekļūšana odorotēkas telpās, kuras nav saistītas ar odoroloģiskajiem pētījumiem. Ārpus darba laika odorotēkas telpa jāapzīmogo»¹⁷.

¹⁵ Konovalovs J., Kļaviņa Z. Kriminālistiskā odoroloģija (cilvēka smaržu pēdas). Rīga: SIA «Petrovskis un Ko», 2003, 68. lpp.

¹⁶ Turpat, 179.lpp.

¹⁷ Turpat, 129.lpp.

Acīmredzot šādas prasības būtu vienlīdz attiecināms arī uz smaržu pēdu glabāšanu ne tikai ekspertīzes iestādē, bet arī pirmstiesas kriminālprocesa gaitā attiecīgajā izmeklēšanas iestādē.

Šādas striktas prasības nav untums. Racionāls pamatojums minētajam atrodams apsvērumā, ka, neierobežojot personu iekļūšanu smaržu paraugu glabāšanas telpās, var notikt nepieļaujama vienas personas smaržas «ienešana» dažādos smaržu paraugos¹⁸. Pietiek personai, kas izņēmusi vai pieskārusies no notikuma vietas izņemtajām smaržu pēdām, pieskarties pārbaudāmās personas smaržas paraugiem (aplūkojot, pārvietojot u.tml.), un suns-biodetektors odoroloģiskās identifikācijas gaitā jau var «reaģēt» uz šo «līdzību». Pašsaprotami, ka eksperti šādu suņa rīcību ar pārliecību novērtēs kā «reaģēšanu» uz pārbaudāmās personas smaržas klātesamību no notikuma vietas izņemtajā smaržu pēdā. Nav grūti iedomāties šādas kļūdas iespējamās sekas. Turklāt tas ir tikai viens no daudzajiem «negatīvajiem scenārijiem», kuri vēlāk var realizēties nepienācīgas izņemto smaržu pēdu iesaiņošanas un glabāšanas kriminālistisko un kriminālprocesuālo prasību ievērošanas rezultātā.

Tādējādi visu minēto prasību neievērošana tieši var ietekmēt odoroloģiskās ekspertīzes eventuālā rezultāta novērtējumu.

[4] Jebkādu manipulāciju izslēgšana ar notikuma vietā izņemtajām smaržu pēdām un smaržu paraugiem

Taču vislielākās bažas izraisa odoroloģiskās izpētes gaitā (pašreizējā formātā) pilnīgi netraucēti un nepārbaudāmi praktizētais notikuma vietā izņemto smaržu pēdu «modifikācijas process».

Uzskatāmībai būtu vērts nocitēt fragmentu no tiesas sēdes protokola ar ekspertes I.A. nopratināšanu jau vairākkārt pieminētajā kriminālprocesā M.B. apsūdzībā pēc Krimināllikuma 118.panta 1. un 2.punkta:

«Aizstāvja E. Rusanova jautājums [ekspertei]: Kādēļ šis kontainers (kontainers ar no notikuma vietas izņemto smaržas pēdu – autora piebilde) ir atvērts vēl līdz ekspertīzes veikšanai [...]?»

Uz aizstāvja E. Rusanova jautājumu [eksperte]: Jo tur ir ievietoti sterili metāla adsorbenti.

Aizstāvja E. Rusanova jautājums [ekspertei]: Vai varam konstatēt, kad šie adsorbenti kontainerā ir ievietoti?»

Uz aizstāvja E. Rusanova jautājumu [eksperte]: Mēs nefiksējam, kad tiek ielikti metāla adsorbenti.

¹⁸ Kas var notikt arī gadījumā, ja smaržu pēdu izņemšanu notikuma vietā un smaržu paraugu ņemšanu salīdzinošajai izpētei no pārbaudāmās personas un statistiem veic viena un tā pati persona. Uz minētā nepieļaujamību norādīts sekojošos avotos. Балашов Н.М. Парфененков А.П. Криминалистическая техника. Учебник. Москва: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2002, с. 232; Grieknis P. Praktiskā kriminālistika. Izmeklēšanas darbības fiksācija, pēdu un lietisko pierādījumu savākšana un izpēte. Otrā grāmata. Rīga: SIA «Petrovskis un Ko», 2009, 356.lpp.

Aizstāvja E. Rusanova jautājums [ekspertei]: Vai varam konstatēt, kas šos adsorbentus konteinerā ir ievietojis?

Uz aizstāvja E. Rusanova jautājumu [eksperte]: Es nevaru pateikt.

[..]

Aizstāvja E. Rusanova jautājums [ekspertei]: Ja konteinerā ir metāla absorbenti, tad kādēļ tie tur ir ievietoti?

Uz aizstāvja E. Rusanova jautājumu [eksperte]: Lai sunim atvieglotu ieostīšanas procesu.

[..]

Aizstāvja E. Rusanova jautājums [ekspertei]: Kā mēs varam pārbaudīt, ka ar šiem absorbentiem nav ienesta kāda blakus smarža, uz kuru var reaģēt suns?

Uz aizstāvja E. Rusanova jautājumu [eksperte]: Viņi tiek izņemti no steriliem konteineriem. Dotajā gadījumā nevar pārbaudīt. [..]»¹⁹.

No iepriekš minētā izriet, ka praksē konteineros, kuros atrodas no notikuma vietas izņemtās smaržu pēdas, nezināmā un neidentificējamā laikā, nezināmas un neidentificējamās personas, bez iespējamiem citiem procesa dalībniekiem šo procesu kontrolēt vai citādi pārbaudīt tā objektivitāti, ievieto metāla adsorbentus (kuriem vienīgi ideālā variantā būtu jābūt steriliem), pat nesastādot par to nekādu protokolu.

Tas (protams, vienīgi hipotētiskas ļaunprātības gadījumā) nevar izslēgt to, ka konteinerā, kur atrodas no notikuma vietas izņemtais smaržas paraugs, var tikt ievietoti «vēlamie» tās personas smaržu paraugi, kurus vēlāk arī būtu «vēlams» atpazīt.

Droši vien lieki arī piebilst, ka pašā odoroloģiskās identifikācijas metodē Nr.KP-M-11-2007 par šādu «paņēmienu» «suņa ieostīšanas procesa atvieglošanai» nav teikts neviens vārds. Nekas tamlīdzīgs nav izlasāms arī metodes avotos.

Tādējādi, ņemot vērā to, ka konteineri var tikt nekontrolēti atvērti, bet pēc lietošanas netiek atkal aizzīmogoti, turklāt tie tiek glabāti nepienācīgā veidā, kā arī netiek veikta nekāda pārbaudāmās personas smaržu paraugu izlietojuma uzskaitē, – hipotētiskas falsifikācijas īstenošanai ir nepieciešamas vien dažas minūtes attiecīgā piejaukuma izveidošanai. Protams, vajadzīga arī vismaz viena cilvēka jebkādu motīvu vadīta ļauna griba to izdarīt.

Tātad, kā redzams, šeit nav un nevar būt nekādi iebildumi pret suņiem-biodetektoriem. Vislielākos iebildumus pret šīs ekspertīzes rezultātiem izraisa tieši cilvēciskie faktori un nepārprotams «melnais caurums» smaržu pēdu glabāšanas un sagatavošanas izpētei procesā.

¹⁹ Izvilkums no tiesas sēdes protokola ar ekspertes I.A. nopratināšanu kriminālprocesā M.B. apsūdzībā pēc Krimināllikuma 118.panta 1. un 2.punkta.

Ja šis process (vismaz pašreiz) ir pilnīgi nekontrolējams, tad nevar arī izslēgt visdažādāko manipulāciju ar pierādījumiem (falsifikācijas) iespējas. Bet ja tā, tad pašas izpētes rezultāti nopietni riskē kļūt apšaubāmi. Līdz ar to var būt tikai viens secinājums – visi faktori, kas apdraud ekspertīzes secinājumu ticamību, ir jāizslēdz.

[5] Daži citi odoroloģiskās identifikācijas metodes Nr.KP–M–11–2007 (ne)atbilstības likuma prasībām aspekti

Iebildumus izraisa arī pati odoroloģiskās identifikācijas metode Nr.KP–M–11–2007.

Saskaņā ar Tiesu ekspertu likuma 9.panta otrās daļas 3.punktu, tiesu ekspertam ir pienākums ekspertīzes veikšanai izmantot 1) akreditētas, 2) zinātniski apstiprinātas vai 3) Tiesu ekspertu padomes apstiprinātas metodes.

Objektīvi un strikti raugoties – odoroloģiskās identifikācijas metode Nr.KP–M–11–2007 neatbilst nevienam no trīs kritērijiem, jo tā ir nevis Tiesu ekspertu padomē apstiprināta metode, kā to prasa likums, bet gan tikai tur reģistrēta metode. Tāpat nav nekādu ziņu par to, ka pieminētā metode būtu akreditēta.

It kā varētu secināt, ka metode atbilst minētajā likumā norādītajam otrajam variantam, proti, ka tā esot zinātniski apstiprināta metode. Jāsaka gan, ka arī šāda interpretācija ir visnotaļ vaļīga, ņemot vērā to, ka pasaulē ne tikai dalās zinātnieku viedoklis par šādu ekspertīžu ticamību kā tādu, bet arī juristi un likumdevēji dažādās valstīs ļoti dažādi vērtē juridiskās pierādīšanas iespējamību un nozīmi, izmantojot šo ekspertīžu rezultātus²⁰.

Ne gluži pamatots ir arī «pašmāju speciālistu» apgalvojums, ka Latvijā tiek izmantota zinātniski aprobēta metode, kas esot pārņemta no Vācijas, Nīderlandes un citām Eiropas valstīm²¹. Atkārtoti neiedziļinoties jautājumā, vai un cik plaši odoroloģiskā izpēte tiek izmantota pieminētajās valstīs, ir vērts norādīt vien uz dažām «Latvijas metodes» īpatnībām, kuras nedz Vācijā, nedz Nīderlandē, nedz citās Eiropas valstīs nav sastopamas:

1. četrus poligonu vietā, uz kuriem ir astoņas sanumurētas vietas ar metāla stiprinājumiem un kuros izvietoti pārbaudāmās personas un statistu smaržu paraugus izlasei, «Latvijas metode» paredz tikai viena poligona izmantošanu un bez stiprinājumiem, kas (bez jau minēto

²⁰ *Apskatīts sīkāk pirmajā rakstā.* Rusanovs E. Odoroloģiskās ekspertīzes rezultātu izmantošanas problēmas kriminālprocesā. Jurista Vārds, 12.08.2014., Nr. 31 (633), 6.-11.lpp.

²¹ Vielas kā noziedzīga nodarījuma pēdas. Autoru kolektīvs profesora J. Konovalova vadībā. Rīga: SIA «Petrovskis un Ko», 2007, 192.lpp.

«manipulāciju» iespējamības) neizslēdz to, ka atkārtotas izlases gaitā vienā un tajā pašā vietā var būt vienas un tās pašas smaržas klātbūtne no iepriekšējās smaržu meklēšanas sērijas;

2. «Latvijas metode» kā suņa-biodetektora rīcību smaržas atpazīšanas gadījumā paredz skrāpēšanu, gulšanos, īpašas stājas ieņemšanu u.c., savukārt saskaņā ar «ārvalstu metodi» suns patstāvīgi – bez jebkādiem signāliem no kinologa puses – tver ar zobiem adsorbentu – metālisko caurulīti, kas tiek atbrīvota no tvēriena, atgriežas starta vietā, turot to zobos, un atdod to kinologam;
3. «Latvijas metode», atšķirībā no «ārvalsts metodes», paredz sistemātisku viena un tā paša suņa-biodetektora atkārtotu sūtīšanu uz izlases rindu, kas, autora ieskatā, faktiski ir zināms spiediens uz konkrēto biodetektoru ekspertīzes gaitā (praksē visi laidieni uz katru smaržu pēdu ar katru suni notiek tieši divas reizes), u.c.²².

Šeit vietā būtu loģiski (lai arī retoriski) pavaicāt, uz kāda pamata, ja tiek uzskatīts, ka Latvijā tiek izmantota zinātniski aprobēta metode, kas ir pārņemta no Vācijas, Nīderlandes un citām Eiropas valstīm, būtiski šīs «zinātniski aprobētās metodes» elementi ir pilnīgi patvaļīgi pārveidoti vai izveidoti no jauna? Protī, kāds tam ir pamatojums, kas konkrēti šādus «uzlabojumus» ir novērtējis un akceptējis no zinātniskā viedokļa?

Turklāt, ņemot vērā visu šajā un arī iepriekšējos rakstos norādīto, kļūst skaidrs, ka odoroloģiskās identifikācijas metode Nr.KP–M–11–2007 vispār tikai tad varētu pelnīt jēlkādu juridisku jeb procesuālu ievēriību, ja tā ietvertu sevī arī visas nepieciešamās garantijas (filtrus), kas ļautu izvairīties gan no jebkura veida ļaunprātībām saistībā ar manipulācijām ar lietiskajiem pierādījumiem (smaržu pēdām) un smaržu paraugiem, kā arī izslēgtu jau iepriekšējā rakstā plaši iztīrāto *Rozentāla efektu* saistībā ar apzinātām vai neapzinātām manipulācijām ar suņiem-biodetektoriem.

Visnotaļ odiozo situāciju papildu raksturo arī tas, ka šī problemātiskā ekspertīze (atšķirībā no daudzām citām tradicionālajām tiesu praksē sastopamajām ekspertīzēm), neraugoties uz savu zinātnisko un procesuālo strīdīgumu, pēc būtības uzņemas atbildību – atbildēt uz jautājumu: vai ekspertējamā persona ir vainīga vai nav vainīga inkriminētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā. Kādēļ? Lai arī cik abstrakti un it kā ar šo pamatjautājumu nesaistīti (pat nevainīgi) jautājumi nebūtu formulēti lēmumā par ekspertīzes noteikšanu, eksperts nevar nesaprast pašas ekspertīzes noteikšanas intenci – vai iespējamā vainīgā persona ir atradusies nozieguma izdarīšanas vietā.

²² *Analizējot odoroloģiskās identifikācijas metodes Nr.KP–M–11–2007 atšķirības no citu Eiropas valstu metodēm, autors izmantojis sekojošus avotus.* Vieias kā noziedzīga nodarījuma pēdas. Autoru kolektīvs profesora J. Konovalova vadībā. Rīga: SIA «Petrovskis un Ko», 2007, 192.-195.lpp.; Valsts policijas Kriminālistikas pārvaldes «Odoroloģiskās identifikācijas metode» Nr.KP–M–11–2007 (nepublicēts materiāls).

Šādos apstākļos, valstij nespējot nodrošināt ekspertīzes objektivitāti, eksperta cilvēciskā faktora ietekme uz rezultātu (apsūdzētā tālāko likteni) drīzāk jau kļūst pielīdzināma visnotaļ arhaiskiem viduslaiku rituāliem – ordālijām²³.

Autora ieskatā, tam nevar būt nekas kopīgs ar tiesiskas valsts izpratni par krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu.

[6] Secinājumi

1. Smaržu pēdu izņemšanas procesam ikreiz būtu jā sākas ar notikušā loģisko rekonstrukciju.

Smaržu pēdu izņēmējiem būtu arī jāorientējas pēdējās kriminālistikas zinātnes atziņās par apkārtējās vides apstākļiem, kas būtiski un negatīvi ietekmē smaržu pēdu saglabāšanos vai pat tās iznīcina, kā arī jābūt vismaz informētam par nepieciešamo cilvēka ķermeņa kontakta laiku ar objektu vai virsmu un secīgi – vēlāko pēdu izņemšanas laiku, lai vismaz teorētiski varētu cerēt, ka turpmākā izpēte varētu dot objektīvu rezultātu. Proti, procesa virzītājam un ekspertam, kurš strādā notikuma vietā, ir obligāti jānoskaidro, vai konkrētajā situācijā vispār ir iespējams izņemt identifikācijai derīgas smaržu pēdas.

Gadījumos, kad objektīvi trūkst pilnvērtīgas informācijas nozieguma retrospektīvai analīzei, vai arī mazticama ir identifikācijai derīgu pēdu izņemšanas iespējamība, būtu jāatturas no šādas bezjēdzīgas (vienīgi hipotētiski iespējamās) smaržu pēdu izņemšanas.

2. Uz jautājumu, vai izņemtā pēda vispār ir derīga identifikācijai, vēl pirms izpētes veikšanas ir jāatbild arī ekspertiem, kuriem uzdots veikt odoroloģisko izpēti.
3. Pat tad, ja sākotnēji tiktu izņemtas identifikācijai derīgas smaržu pēdas, nopietnus iebildumus izraisa praktiskā situācija ar izņemto smaržu pēdu iesaiņošanas un glabāšanas kriminālistisko un kriminālprocesuālo prasību ievērošanu (precīzāk – neievērošanu). Minētais papildu iedragā jau tā neviennozīmīgi vērtējamās odoroloģiskās izpētes ticamību.
4. Turklāt praksē konteineros, kuros atrodas no notikuma vietas izņemtās smaržu pēdas, nezināmā un neidentificējamā laikā, nezināmas un neidentificējamās personas, bez iespējām citiem procesa dalībniekiem to kontrolēt vai citādi pārbaudīt notiekošā objektivitāti, ievieto metāla adsorbentus (kuriem ideālā gadījumā būtu jābūt steriliem), pat nesastādot par to nekādu protokolu. Tas nevar izslēgt ļaunprātības gadījumus, proti, hipotētiskus gadījumus, kad attiecīgajos konteineros varētu tikt ievietoti «vēlamie» tās personas smaržu paraugi, kurus būtu «vēlams» vēlāk atpazīt.

²³ Sk., piemēram, Osipova S. Viduslaiku tiesību spoguļis. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2004, 66. lpp.

5. Odoroloģiskās identifikācijas metode Nr.KP-M-11-2007 arī formāli neatbilst nevienam no trīs Tiesu ekspertu likuma 9.panta otrās daļas 3.punktā minētajiem kritērijiem (1) akreditēta, 2) zinātniski apstiprināta vai 3) Tiesu ekspertu padomes apstiprināta metode).
6. Odoroloģiskās identifikācijas metode Nr.KP-M-11-2007 vispār tikai tad varētu pelnīt jēlkādu juridisku jeb procesuālu ievērību, ja tā ietvertu sevī arī visas nepieciešamās garantijas (filtrus), kas ļautu izvairīties gan no jebkura veida ļaunprātībām saistībā ar manipulācijām ar lietiskajiem pierādījumiem (smaržu pēdām) un smaržu paraugiem, kā arī izslēgtu *Rozentāla efektu* saistībā ar apzinātām vai neapzinātām manipulācijām ar suņiem-biodetektoriem.
7. Pašreizējam odoroloģiskās ekspertīzes formātam, autora ieskatā, nepieciešami būtiski uzlabojumi. Pretējā gadījumā šādi iegūtu «pierādījumu» izmantošanai pierādīšanā ir maz kas kopīgs ar tiesiskas valsts izpratni par krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu.